

Makale Künyesi (Araştırma): Akyıldız Ay, D. (2021). İki dilli sözlüklerde yansıma sözcüklerin tanımlanma sorunları. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 70-88.

<https://doi.org/10.32321/cutad.824317>

İKİ DİLLİ SÖZLÜKLERDE YANSIMA SÖZCÜKLERİN TANIMLANMA SORUNLARI

Didem AKYILDIZ AY¹

ÖZET

Dilbiliminde *ses sembolizmi* (sound symbolism) konusunun temel araştırma alanlarından biri olan yansıma sözcükler fonolojik, morfolojik ve semantik özellikleri bakımından dildeki diğer sözcüklerden ayrılmaktadırlar. Yansıma sözcüklerdeki ses birimlerin seçilişi ve dizilişi, ses-anlam uyumu bakımından çocukla dil dışı göndermeleri çağrıştıracak nitelikte olmaktadır. Dolayısıyla bu sesbirimlerin her biri, dil dışı göndergenin karakteristik özellikleri hakkında fikir verebilecek anlam ayrıştırıcı niteliklere sahiptir. Yansıma sözcüklerin sözlükbirimsel görünüşlerinde bu özelliklerine dikkat edilerek tanımlamalar yapılması, bu tür sözcüklerin sözlüklerde doğru anlam ve kullanımlarının verilmesi yönünde güvenilirlik sağlamaktadır.

Her dilin söz varlığında az veya çok miktarda yansıma sözcük bulunmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar bu tür sözcüklerin her dilde aynı sesbirimlere sahip olmadığını, yapı ve anlamsal yönden aralarında birtakım farklılıkların bulunduğunu göstermektedir. Yansıma sözcüklerle ilgili bu durum, diller arası çeviri (translation) işlemlerinde özellikle doğru eşdeğerlik bulma konusunda birtakım zorluklara neden olmaktadır. Bu zorluklar, sözlükbirimlerin bir dilden başka bir dile eşdeğerliklerinin verilmesi şeklinde hazırlanan iki dilli sözlüklerde, hem sözlük hazırlayıcıları hem de kullanıcıları için de söz konusudur. Sözlük hazırlayıcıları iki farklı dildeki yansıma sözcükleri tanımlama veya eşleştirme (eşdeğerlik bulma) sırasında; sözlük kullanıcıları ise ana dilindeki bir yansıma sözcüğün başka bir dilde neye karşılık geldiğini ya da başka bir dildeki bir yansıma sözcüğün ana dilinde ne olduğunu araştırması esnasında bu duruma maruz kalmaktadır.

Bu çalışmada, yansıma sözcüklerin karakteristik özellikleri vurgulanarak iki dilli sözlüklerdeki sözlükbirimsel görünüşleri ve bir

¹ Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi. didemakyildizay@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9720-551X>

dilden başka bir dile çevrilmeleri esnasında karşılaşılan zorluklar Redhouse Türkçe-İngilizce / İngilizce-Türkçe Büyük El sözlüğündeki verilere dayandırılarak açıklanacaktır.

Anahtar kelimeler: Yansıma sözcükler, iki dilli sözlükler, sözlükbirim, tanımlama, eşdeğerlik.

DEFINING ISSUES OF ONOMATOPOEIC WORDS IN BILINGUAL DICTIONARIES

ABSTRACT

In linguistics, onomatopoeic words, which constitute one of the main areas of *sound symbolism*, differ from other words in the language in terms of their phonological, morphological and semantic features. The selection and sequence of phonemes in onomatopoeic words often evoke non-linguistic references in terms of the harmony between sound and meaning. Therefore, each of these phonemes has semantic features that can give an idea about the characteristic features of the non-linguistic reference. Making definitions by paying attention to these features in lexicographic treatment of onomatopoeic words provides reliability in terms of giving the correct meaning and usage of such words in dictionaries.

There is a certain number of onomatopoeic words in the vocabulary of every language. However, research shows that such words do not have the same phonemes in every language and that there are some differences between them in terms of structure and semantics. This situation regarding onomatopoeic words causes some difficulties especially in finding the correct equivalence in translation between languages. These difficulties are also present for both dictionary editors and users in bilingual dictionaries prepared in the form of giving lexical equivalence from one language to another. Dictionary makers experience these difficulties during the definition or matching (finding equivalence) of onomatopoeic words in two different languages, while dictionary users are exposed to this situation when searching what an onomatopoeic word in their native language corresponds to in another language or what an onomatopoeic word in another language means in their native language.

In this study, by emphasizing the characteristics of onomatopoeic words, their lexicographic appearances in bilingual dictionaries and the difficulties encountered during their translation from one language to another will be discussed based on the data in the Redhouse Turkish-English/English-Turkish Dictionary.

Keywords: Onomatopoeic words, bilingual dictionaries, lexeme, defining, equivalents.

GİRİŞ

İki dilli sözlüklerde sözlük maddelerinin tanımlanması ve gerçeğin iki kültürde algılanması arasında kusursuz bir denge gerekir. Bu sözlüklerin içyapısı (microstructure) incelendiğinde bir madde başının hedef dildeki eşdeğerlerinin verilmesi yoluyla tanımlama yapıldığı görülmektedir. Eğer hedef dilde eşdeğerliği bulunamıyorsa madde başının daha iyi anlaşılması için çoklukla açıklama ve örnekleme yoluna gidilir. İki dilli sözlüklerde yansıma sözcüklerin içyapısal düzenlenmesi, sözcüğün yansıttığı kavramın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için ayrıca özen isteyen bir konudur.

İki dilli sözlüklerin hazırlanmasında ilgili dillerin tek dilli kapsamlı sözlükleri, sözlükbirimlerin madde içeriğinin düzenlenmesinde yol gösterici niteliktedirler. Konuyu yansıma sözcükler bakımından ele aldığımızda, eğer bu dillerin yansıma sözcüklerinin detaylı bir şekilde açıklandığı müstakil sözlükleri varsa iki dilli sözlük hazırlarken doğru tanımlama ve eşdeğerlik seçiminde bunun büyük katkısı olacaktır. Türkçede yansıma sözcüklerin sözlükbirimsel görünüşlerinde tespit edilen problemlerin varlığı, bu sözcük türü ile ilgili sözlükbilimi ilke ve yöntemlerinden faydalanılarak uzman bilgisiyyle hazırlanmış müstakil bir sözlüğünün olmaması ile açıklanabilir. Bu problem Türkçenin kaynak dil olarak yer aldığı iki dilli sözlüklerinde de kendini hissettirmektedir.

Yansıma sözcüklerdeki ses birimlerin seçilişi ve dizilişi, ses ve anlam arasındaki uyum bakımından çoklukla dil dışı göndermeleri çağrıştıracak nitelikte olmaktadır. Yansıma sözcüklerin sözlükbirimsel tanımlamalarında bu tür sözcüklerin karakteristik özelliklerinin belirtilmesi ve vurgulanması gereklidir. İki dilli sözlüklerdeki tanımlamalarda ve eşdeğerlik seçimlerinde sözlük kullanıcısının doğru bilgiye ulaşması sağlanmalıdır. Dolayısıyla madde içeriğinde doğru eşdeğerlik seçimlerinin yahut sözcüğün anlam ayırıştırıcı özelliklerinin vurgulandığı açıklamaların yapılması son derece önemlidir.

Bu çalışma, yansıma sözcüklerin iki dilli sözlüklerdeki sözlükbirimsel görünüşlerini tespit etmeye yöneliktir. Yansıma sözcüklerin diller arası çeviri işleminde ne gibi zorluklarla karşılaşmaktadır? İki dilli sözlük hazırlayıcıları yansıma sözcüklerin sözlükbirimi olarak düzenlenmesinde nasıl bir yol izlemelidir? İzlenecek yol sözlük kullanıcılarına ne gibi yararlar sağlamalıdır? Bu çalışmada bu tür sorular İngilizce-Türkçe / Türkçe- İngilizce iki dilli sözlükleri arasında kapsamlı olması bakımından tercih ettiğimiz Redhouse Büyük El Sözlüğü'ndeki (RBES) veriler esas alınarak değerlendirilecektir.

1. SÖZLÜKBİLİMİNE GÖRE İKİ DİLLİ SÖZLÜKLER

İki dilli sözlükler (bilingual dictionaries), tek dilli sözlüklerin aksine, bir dilin söz varlığının bir başka dildeki karşılıklarının (eşdeğerliklerinin) verildiği bir sözlük türüdür (Hartmann ve James, 1998, s. 14). İki dilli sözlüklerin temel amacı, bir dilin sözlükbirimleri ile başka bir dilin sözlüksel anlamları bakımından eşdeğerliği sayılabilecek sözlükbirimlerinin koordine edilmesidir (Zgusta, 1971, s. 294). İki dilli sözlüklere çoğu kez çeviri amaçlı başvurulduğu için “çeviri sözlükleri” (translation dictionary) de denmektedir (Burkhanov, 1998, s. 30). Bu tür sözlükler, iki dilli sözlükbiliminin (bilingual lexicography) inceleme alanına girerler.

İki dilli sözlükler **A** dilinden [*kaynak dil (birinci dil/anadili) (source language)*] → **B** diline [*hedef dil (ikinci dil) (target language)*] şeklinde **tek yönlü** (unidirectional) düzenlenebileceği gibi **A** dilinden → **B** diline ve **B** dilinden → **A** diline şeklinde **iki yönlü** (bidirectional) olarak da düzenlenebilmektedir (Atkins ve Rundell, 2008, s. 40).

İki dilli (bilingual) sözlükler yapısı gereği tek dilli (monolingual) sözlüklerden birtakım farklılıklara sahiptirler. Kolkukisa (2015, s. 657) bu iki sözlük türü hakkında, aralarındaki farklılıkların ortaya konduğu şöyle bir tanımlama yapmıştır:

“... sözlüğü kullanacak kişilerin o dili ana dili olarak kullanan kişiler olduğu düşünülerek tasarlanan ve sözlükteki madde başlıkları ile açıklama ve örnekleri aynı dilde olup, o dili ana dili olarak konuşan kişilerce hazırlanan “tek dilli sözlükler (Monolingual Dictionaries)” ile; sözlüğü kullanacak kişilerin, madde başlıkları ya da madde açıklamalarında kullanılan dillerden en az birini ana dili olarak kullanan kişiler olduğu düşünülerek tasarlanan ve yine madde başlıklarını bu iki dilden en az biri ile madde başlığında kullanılmayan dilde açıklayan “iki dilli sözlükler (Bilingual Dictionaries) olarak ikiye ayırmamız mümkündür”.

Görüldüğü gibi tek dilli (genel) sözlüklerde sözlükbirimler aynı dilde tanımlanmakta ve yapılan tanımlamalar sözlükbirimlerin çeşitli yönlerinin ayrıntılı olarak ele alınması şeklindedir. Dolayısıyla bu tür sözlüklerin içyapısı², madde içeriklerinin çoklukla eşdeğerlikler veya kısa tanımlardan oluşan iki dilli sözlüklerden farklıdır. Ayrıca kullanım amaçları ve kullanıcı grupları bakımından da yine bu iki sözlük türü birbirinden ayrılmaktadır.

² İçyapı (microstructure): Sözlükbiliminde madde başları ile ilgili sesletim, dilbilgisel bilgi, tanım, kullanım, etimoloji gibi bilgilerin yer aldığı kısım (Hartmann ve James, 1994, s. 94); mikroyapı, maddebaşı içeriği.

İki dilli sözlükler çeşitli amaçlar doğrultusunda çeşitli kullanıcı grupları tarafından kullanılmaktadır. Bu kullanıcı grupları başta ikinci bir dili öğrenmek isteyen dil öğrencileri (language learners) olmak üzere teknik ve edebi çeviri yapanlar, bilim insanları, iş adamları, turistler vb. kişiler olabilmektedir (Piotrowski, 1994, s. 19). Kullanım amaçları bakımından ise iki dilli sözlükler hangi amaçla fayda sağladıklarına göre **etken** ve **edilgen** şeklinde olmak üzere ikiye ayrılmaktadır³. Jackson'a göre *etken sözlükler* bir öğrencinin yazma ya da sunum hazırlama gibi aktivitelerini yaparken, bilmediği bir sözcüğü bulmaktan ziyade bilmediği bir sözcüğün uygun bağlamda nasıl kullanıldığını öğrenmek (şifrelemek) için başvurduğu; *edilgen sözlükler* ise bir öğrencinin okuma ya da dinleme aktivitesini yaparken, bağlamdan tahmin edemediği ve anlamadığı bir sözcük ya da söz öbeğini 'deşifre etmek' için kullandığı sözlük türüdür (Jackson, 2016, s. 129-130).

İki dilli bir sözlük düzenlemek, tek dilli sözlük düzenlemekten daha farklı noktalara odaklanmayı gerektirir. Hausmann (1986) iki dilli sözlükbilimde bu tür sözlüklerle ilgili önemli konuları *iki dilli sözlüklerin işlevleri, seçilmiş olan eşdeğerliklerin düzeyi, eşdeğerlikleri seçme ilkeleri, kültüre dayalı durumlar, içyapının kullanıcı odaklı organize edilmesi ve kullanıcı odaklı baskısal düzenlemeler* gibi başlıklarda değerlendirmiştir. Bu çalışmada ise iki dilli sözlüklerle ilgili bu konular dışında, bir sözcük türü olarak yansıma sözcüklerin bu sözlüklerdeki tanımlanma biçimlerine yani içyapısal (microstructural) düzenlemelerine odaklanılacaktır.

İki Dilli Sözlüklerde Tanımlama, Eşdeğerlik ve Eşdizimlilik

Tanım (definition), "Bir sözcüğün, bir terimin içeriğini açıklayan anlatım" (Vardar, 2002, s. 190) demektir. Günay'a göre (2007, s. 89) "bir sözcüğü tanımlamak, sözcükbiliminin en çok zaman ve emek harcaması gereken alanıdır. Bu durum için birden çok neden bulunabilir. Sözcüğün toplumdaki değer, işlev, biçim ve anlamını doğru olarak ortaya koymak gerekir. Bu da sözcüğün tanımıyla yapılabilir. Yine toplumsal belleğin oluşumunda ve korunmasında sözlükler önemli bir işleve sahiptir. Bu açıdan sözlükleri bilimsel açıdan ele almak, onları değerlendirmek, sözlük üzerine çalışma yapmak; dilbiliminin, sözlük yazarının, sözcükbiliminin,

³ Etken ve edilgen (Boz, 2018, s. 96) kavramları Hartmann ve James'te active (encoding/writing) ve passive (decoding/reading) dictionaries (1998, s. 14); Hannay'da (2003, s. 146) active / production-oriented ve passive / reception-oriented dictionaries ve Atkins ve Rundell'de (2008, s. 40) ise encoding / decoding dictionaries şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

anlambilimcinin ve başka “dil” bilimcilerin temel işlevleri arasındadır.”

Bu çalışmada tanımlama kavramı ile ifade edilmek istenen, sözlükbirimlerin içyapısal düzeni, başka bir deyişle bir sözlük maddesinin sözlüklerde nasıl düzenlendiği, nasıl tanımlandığı bilgisidir.

Koeva ve Blagoeva’ya (2013, s. 61) göre iki dilli sözlüklerde bir sözlük maddesi dört kısımdan oluşur:

1. Madde başı kısmı
2. Gramer bilgilerinin yer aldığı kısım
3. Sözlük maddesinin anlamsal (semantic) özelliklerini içeren kısım
4. Değişibilim (phraseology) ile ilgili kısım

Bunlardan gramer bilgilerinin yer aldığı kısım, anlamsal kısım ve kullanımsal bilgilerin yer aldığı kısım sözlük maddesinin içyapısal özellikleriyle ilgilidir. Sözlük maddesinin gramer kısmında madde başının sesletim özellikleri, türü ve biçimsel özellikleri gibi sözlük maddesinin gramatikal türden bilgileri bulunur. Semantik kısmı, sözlük maddesinin ana kısmıdır. Madde başının hedef dilde karşılığı sayılabilecek eşdeğerlikleri ve türlü açıklamalar bu kısımda yer alır. Değişibilim ile ilgili kısmında ise sözlükbiriminin yer aldığı deyimler, atasözleri gibi ilgili sözlük maddesinin birtakım metinsel kullanım alanları yer almaktadır (Koeva ve Blagoeva, 2013, s. 61-62).

Görüldüğü gibi iki dilli sözlüklerde sözlük maddesinin ana kısmı olan semantik alanda sözlükbirimlerin (hedef dil veya kaynak dildeki) eşdeğerliklerinin verilmesi söz konusudur. Çeşitli kullanıcı gruplarına hitabeden bu sözlüklerde kaynak dildeki sözlükbirimlerin hedef dildeki eşdeğerliklerinin doğru tespit edilmesi bu sözlüklerin güvenilirliği açısından son derece önemlidir (Hartmann ve James, 1998, s. 14). Bu durumda sözlük hazırlayıcılarının en önemli görevi, kaynak dilin veya hedef dilin sözlükbirimlerine hedef dilden veya kaynak dilden doğru eşdeğer sayılabilecek sözlükbirimleri bulmaktır. Bu iş belki de iki dilli bir sözlük hazırlamanın en zor kısmıdır ve ciddi bir uzmanlık bilgisi gerekmektedir. Çünkü her dilin kendine özgü bir yapısı ve söz varlığı vardır. Bazen bir sözlükbirim başka bir dilde dengi bulunamamakta (anisomorphism) ve sözlüksel boşluklar (lexical gaps/lacuna) ortaya çıkabilmektedir. Bazen de sözlükbirimlerin hedef dilde veya kaynak dilde kısmi eşdeğerlikleri (partial equivalents) bulunabilmektedir. Böyle durumlarda Zgusta (1971, s. 315) çeviri (translating) yöntemini önermektedir. Ayrıca bu tür durumlarda bağlamsal bilgilerin sunulduğu açıklama ve örnek cümlelerin

verilmesi sözlük kullanıcısının aradığı ifade veya kavrama doğru bir şekilde ulaşması konusunda önemlidir.

İki dilli sözlüklerde başka önemli bir konu da eşdizimlilik (collocation) konusudur. Eşdizimliliğin sözlüksel anlamı “İki ya da daha çok sayıda dil biriminin genellikle aynı dizimlerde yer alması” (Vardar, 2012, s. 94) biçimindedir. Eşdizim konusu ve yabancı dil öğrencilerin temel başvuru kaynağı olan iki dilli sözlükler arasında sıkı bir ilişki vardır. Eşdizimli sözcükler yapısı itibarıyla deyim ve serbest sözcük birleşimleri ile karıştırılabilmektedir (Ayabakan, 2019, s. 13). İki dilli sözlüklerde sözlükbirimlerin eşdizimlilik özelliklerinin gösterilmesi, bu sözcüklerin kullanımbilimsel (pragmatic) yönlerine de açıklık getirilmiş olur ve bu durum sözlük kullanıcısına büyük fayda sağlar. Özellikle yansıma sözcüklerin tanımlanmasında eşdizimliliklerinin gösterilmesi, yansıma sözcüğün dil dışı gönderge ile ilişkisinin ne yönde olduğu konusunda fikir vermesi bakımından gerekmektedir. Örneğin *lakırtı* yansıma sözcüğünün TS’de (2011, s. 1572) “*lakırtı etmek, lakırtı çıkarmak, lakırtı taşımak, lakırtısını etmek, lakırtıya tutmak, lakırtıyı kesmek*” gibi eşdizimli kullanımları bulunmaktadır.

2. YANSIMA SÖZCÜKLER

Yansıma sözcükler, dil dışı göndergelerin başta akustik özellikleri olmak üzere fiziksel yapıları ya da hareketlerinin aralarında ilişki kurulan sesbirimler ile betimlendiği bir tür dilsel göstergelerdir. Bu yönüyle dilbiliminde *ses simbolizmi* alanının temel konuları arasında yer alırlar. (ayrıntı için bk. Akyıldız Ay, 2017).Yansıma sözcükler resmî dilden ziyade daha çok konuşma dilinde, ağızlarda, çocuk dilinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca anlatılmak istenilen kavramın zihinde daha kolay canlanması nedeniyle ninni, tekerleme, bilmece, çizgi romanlar ve reklamlarda sık sık kullanılmaktadırlar.

2.1. Yansıma Sözcüklerde Ses-Anlam Uyumu

Yansıma sözcükler, dilbilimde gösterge-gösterilen-gösteren [dil dışı gönderge-anlam-sözcük (ses dizgesi)] üçlemesi bakımından uzlaşımalsal/nedensiz olarak kabul edilen sözcüklerden daha farklıdır. Yansıma sözcüklerdeki sesbirimler dil dışı göndergeyi çağrıştıracak bir biçimde seçilmiş ve dizgelemiştir. Bu tür sözcüklerde kök ses dizgesine getirilen ekler de yine anlamsal yönden dil dışı göndergenin karakteristik özelliklerini destekleyecek niteliktedir. Örneğin yansıma ses köküne eklenen {+a+dak} eki yansımanın aniden, beklenmedik bir biçimde olduğunu anlatır: *zingadak* (birden düşmeyi, oturmayı anlatır); *şarkadak* (yassı bir şeye birden vurmayı anlatır) vb. (Zülfikar, 1995, s. 146). Bu halleriyle isim, fiil, zarf gibi farklı gramer kategorilerinde bulunabilirler. Dolayısıyla

dilde özel bir yeri olan bu tür sözcüklerin incelenmesi hususunda sesbirimlerinin (phoneme), biçimlerinin (form), görevlerinin (function) ve anlamlarının (meaning) birlikte göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Zülfikar, 1995, s. 6). Bu sözcükler hem tek dilli hem de çok dilli sözlüklerde sözlükbirimi olarak ele alındıklarında da bütün bu özelliklerinin hesaba katılarak tanımlamalar yapılması, sözlükbilimi açısından önem arz etmelidir.

Yansıma sözcüklerin nedenli dil göstergesi olarak sayılmaları, diller arası diyebileceğimiz yani evrensel bir boyuttan ziyade daha çok dil içi bir durum olarak düşünülebilir. Dil dışı göndergelerin aynı dili konuşurlarca toplumsal ve kültürel özelliklere dayalı benzer şekilde algılanması, dil dışı gerçeklikten anlaşılan şeyin o dilde var olan sesbirimlerle karşılanması şeklindedir. Üstelik bu durum, Saussure'ün (1998, s. 114) gerçek yansımalar olarak bahsettiği ses yansımalarının *bir defa dile girdiler mi, öbür sözcükler gibi belli bir oranda seçil biçimbilimsel vb. evrim geçirmeye sürüklenmesi sebebiyle tam anlamıyla nedenli sayılmayacakları* şeklindeki görüşünü de destekler niteliktedir. Eğer dil dışı göndergenin sesi, yapısı yahut hareketleri her toplumda aynı şekilde alınıp aynı sesbirimlerle karşılanırsa -ki dilden dile farklı anlam genişlemelerine uğrayabilecekleri olasılığını göz ardı edersek eğer- o vakit tam anlamda nedenli dil göstergesidirler diyebiliriz. Bu durumda iki dilli sözlüklerde kaynak dile ait leksik bir veri olarak yer bulan bir yansıma sözcük, hedef dilde de aynı olurdu. Fakat iki dilli sözlüklere baktığımızda dil dışı göndergelerin seslerinin dilde taklidi şeklinde oluşan ses yansımaları sözcüklerde dahi birtakım diller arası farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu farklılıklar iki dilli sözlüklerde kaynak dildeki yansıma sözcüğün hedef dilde doğru eşdeğerliğini bulma yahut hedef dildeki yansıma sözcüğün kaynak dilde ne anlama geldiği konusunda bilgiye ulaşmada birtakım zorluklara sebebiyet vermektedir.

2.2. Yansıma Sözcüklerde Sesbirimlerin Anlam Ayırıştırıcı Özellikleri

Yansıma sözcükleri oluşturan ses birimlerin seçilişi ve dizilişi arasında dildeki diğer sözcüklere kıyasla daha sıkı bir ilişki vardır. Bu sözcüklerde dil dışı göndergelerin ses, yapı veya hareketlerinin karakteristik özelliklerine göre sesbirimler çeşitlenir. Buna göre hem kök biçimleri hem de eklerindeki sesbirimlerin anlam ayırıştırıcı özellikleri bulunmaktadır:⁴

⁴ Yansıma sözcüklerdeki sesbirimlerin anlam ayırıştırıcı özellikleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Zülfikar, 1995, s. 23-28; Demircan, 1996; 1997; 2007; İdo, 1999; Karahan, 2008, s. 140-148.

Demircan (1997) yansıma sözcüklerdeki sesbirimlerin anlamsal yönlerini incelediği çalışmasında, yansıma kök biçimlerin ünlü sesbirimlerinin geniş/dar, düz/yuvarlak veya kalın/ince olmalarına göre güçlü-zayıf (*tak/tık, çat/çıt, cart/cırt* vb.), düzenli-düzensiz (*takır takır/takır tukur, şap şap /şap şup gibi ikilemelerde*), sığ/derin (*fiş/foş, şırıl/şorul, vb.*); ünsüz sesbirimlerin ise patlamalı, akıcı veya sızıcı gibi özelliklerine göre sert/yumuşak (*pat, çat, şak/ fiş, şır, mışıl vb.*), katı/sıvı/gaz (*tak, dan/şır, foş/fıs, tıs vb.*), ani başlama/keskin bitiş/yineleme (*dan, vın/şak, çat/pat pat, dir dir vb.*) ve ötümlenme (*cız, gür/tın, güm vb.*) gibi anlam ayırıcı özelliklerinin olduğunu belirtmiştir.

Görüldüğü gibi yansıma sözcüklerin sahip oldukları sesbirimlerin anlam ayırıcı özelliklerinin neler olduğu bilgisine sahip olmak, sözcüğün karşıladığı anlam veya anlamlarının doğru bir şekilde tespit edilebilmesi bakımından önem arz etmektedir. Dolayısıyla bir yansıma sözcükteki her sesbirimin, sözcüğün anlamının anlaşılmasında ayrı bir önemi vardır. Buna göre dil dışı göndergelerin ayrıntılarına ve değerlendirilişine bağlı olarak bu sözcüklerde zengin varyasyonlar ortaya çıkmaktadır (Zülfikar, 1995, s. 6). Yansıma sözcüklerin bu özelliği, sözlük hazırlama esnasında dikkat edilmesi gereken konuların başında yer almalıdır.

3. YANSIMA SÖZCÜKLERİN SÖZLÜKBİRİMSEL GÖRÜNÜŞLERİ

Yansıma sözcüklerin sözlükbilimsel görünüşlerini tespit etmeye yönelik çalışmalar henüz yeterli düzeyde değildir (Shestakova vd. 2016, s. 5178). Bu durum bizim dilimizde de geçerlidir. Türkçenin yalnızca yansıma sözcüklerinin yer aldığı bir sözlüğü henüz yoktur. Zülfikar'ın "Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler" (1995) adlı eserinin sonunda *Kavramlar Dizini* (s. 173-280) ve *Sözlük* (s. 291-695) kısımları yer almaktadır. Eserin *Sözlük* kısmı, her ne kadar bu konuda müstakil bir sözlüğümüz olmasa da içerdiği malzeme bakımından bu boşluğu doldurur niteliktedir. Zülfikar sözlüğü oluşturma biçimi hakkındaki verdiği bilgilere göre malzemesini basılmış metin yayınlarına dayandırmış, yabancı ses yansımalarını sözlüğün dışında tutmakla beraber yabancı ses yansımalarına benzetilerek analogi yoluyla ortaya çıkan bazı biçimleri sözlüğe dâhil etmiştir (1995, s. 283). Ayrıca sözlüğe günümüzde kullanılan yansıma söz varlığının dışında tarihî metin ve sözlüklerden derlenen yansıma sözcükler de eklenmiştir. Yer yer örnekli açıklamaların da bulunduğu bütün bu malzeme tanıklarıyla birlikte alfabetik bir biçimde düzenlenmiştir. Bu çalışma yansıma sözcükler bakımından her ne kadar zengin bir malzemeye sahip olsa

da sözlükteki verilerin günümüz modern sözlükbilimi ilke ve yöntemlerine uygun bir biçimde hazırlanmadığı aşikardır.

Zülfikar'ın yukarıda bahsedilen sözlük denemesinin dışında günümüzde yansıma sözcükleri birer sözlükbirimi görünüşünde bulabileceğimiz kaynakların başında Türkçenin genel sözlüklerini⁵ ve bu konuda bir hayli zengin malzemeye sahip kapsamlı bir ağız sözlüğü olan Derleme Sözlüğü'nü (DS) sayabiliriz. Ancak ses-anlam uyumu bakımından dildeki diğer sözcüklerden ayrılan yansıma sözcüklerin tanımlanmalarında tek dilli olarak hazırlanmış bu sözlüklerde dahi zaman zaman yetersizlikler göze çarpmaktadır.⁶ Bu durum Türkçedeki yansıma sözcükler hakkındaki en kapsamlı araştırmaya sahip olan Zülfikar'ın da gözünden kaçmamış, Türkçe Sözlük'teki (1968 bs.) *zangırda-*, *zingırda-*, *zangır zangır*, *zingır zingır* gibi sözlükbirimlerin tanımlanmalarını örnek göstererek bu yapılarıdaki ses varyasyonlarının anlamsal açıdan bir farklılığı belirttiğini dolayısıyla buna dikkat edilerek tanımlama yapılması gerektiğini vurgulamıştır (1995, s. 25-26).

Yansıma sözcüklerin sözlükbirimsel görünüşleri hakkında Demircan (1996) da yansıma sözcüklerin ses-anlam uyumunun vurgulandığı sözlükbilimsel tanımlamalarına ışık tutacak dokuz maddelik sözlük giriş karşıtlığı ölçütü oluşturmuştur:

1. ±bağımlı	4. ± yinelem	7. ± şiddetli
2. ± bileşik	5. ± kesikli	8. ± bıkkınlık
3. ± sürekli	6. ± düzenli	9. ± tek anlamlı

Yansıma ses dizgelerinde yer alan ses birimlerin bu dokuz maddede belirlediği anlamsal ölçütlere göre nasıl bir *sözlük giriş karşıtlığı* oluşturabileceklerini *sap- yansıma kökü ve türevlerini örnek göstererek belirtmiştir:

***sap-**: bağımlı, yansıma, yalın, dökülme ile ilgili mat bir ses.

***sapır-**: bağımlı, yansıma, bileşik, sürekli, dökülme sesi.

sapır sapır: bağımsız, yansıma, ikileme, yineleme, dökülme sesi.

⁵ Türkçenin genel sözlükleri için TDK Türkçe Sözlük (2011) , Ötügen Türkçe Sözlük (2007), Misalli Büyük Türkçe Sözlük (2011), Dil Derneği: Türkçe Sözlük (2012) örnek gösterilebilir.

⁶ Bu yetersizlikler hakkında çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

Sapır sapır döküldüler. (Demircan, 1996, s. 189)

Demircan'ın belirlediği *sözlük giriş karşıtlığı* ölçütleri, müstakil bir yansıma sözcükler sözlüğü oluşturulurken sözlüğün içyapısının düzenlenmesinde fikir verebilir niteliktedir. Ancak daha başka sözcük türlerinin de leksik veri olarak yer aldığı ve sözlüğün içyapısında eşdeğerliklerin verilmesinin ön planda tutulduğu iki dilli genel sözlüklerde böyle bir uygulama sözlük düzenini bozabilir.

Görüldüğü gibi yansıma sözcüklerin sözlükbirimi olarak ele alınması hem tek dilli sözlüklerde hem de iki dilli sözlüklerde uzman bilgisine ihtiyaç duyulan ve titiz bir çalışma gerektiren bir konudur.

3.1. Yansıma Sözcüklerin Bir Dilden Başka Bir Dile Çevirisi (Translation) Sırasında Karşılaşılan Zorluklar

Alanyazında yansıma sözcüklerin diller arası çevirisi (translation) ile ilgili yaklaşımlar ve problemlerin konu edildiği birçok çalışma bulunmaktadır⁷. Bu çalışmaların ortak noktası, yansıma sözcüklerin dilden dile değişen miktarı ile fonolojik, morfolojik ve semantik yönden birtakım farklı özelliklere sahip olduğu bilgisidir. Dolayısıyla konumuz açısından baktığımızda, bu farklılıklar sebebiyle yansıma sözcüklerin bir dilden başka bir dile çevirisi işleminde hem iki dilli sözlük hazırlayıcıları hem de kullanıcılarının birtakım zorluklarla karşı karşıya kalabileceği görülmektedir. Sözlük hazırlayıcıları iki farklı dildeki yansıma sözcükleri tanımlama veya eşleştirme (eşdeğerlik bulma) sırasında; sözlük kullanıcıları ise ana dilindeki bir yansıma sözcüğün başka bir dile neye karşılık geldiğini ya da başka bir dildeki bir yansıma sözcüğün ana dilinde ne olduğunu öğrenmesi esnasında bu duruma maruz kalır. Yansıma sözcüklerin iki dilli

⁷ Konuyla ilgili kaynak olarak bkz.: Bartashova, O. (2002). "The problem of the equivalent translation of the onomatopoeic vocabulary (on the example, computer jargon of mimetic origin)". St. Petersburg: *SPbSU*; Flyxe, M. (2002). "Translation of Japanese onomatopoeia into Swedish with focus on lexicalization". Stockholm: *Africa and Asia 2*, 54-73; Bartashova, O. and Sichinskiy, E. (2014). "Japanese-English Onomatopoeic and Mimetic Parallels: the Problem of Translatability." *Journal of Siberian Federal University. Humanities and Social Sciences* 2, 7, 222-229; Casas Tost, H. (2012). "Translating onomatopoeia from Chinese into Spanish: A corpus based analysis." *Perspectives: Studies in Translatology*, 22, 39-55; Azari, R. and Sharififar, M. (2017). Translating onomatopoeia: An attempt toward translation strategies. *Review of Applied Linguistics Research*. 3. Autumn, 72-92; Ahmed, M.F. (2014). "The Linguistic and Translational Aspects of Onomatopoeia: English and Arabic as a Case in Point". *Kirkuk University Journal-Humanity Studies*. 9, 1-25 vb.

sözlüklerdeki sözlükbirimsel görünüşleri ile ilgili zorluklar aşağıda maddeler hâlinde açıklanmıştır:

3.1.1. Yansıma Sözcüğün Kaynak Dil ve Hedef Dilde Farklı Sesbirimlere Sahip Olması

Dilbiliminde yansıma sözcüklerin her ne kadar nedenli dil göstergeleri olarak gösterilmesi yaygın olsa da dil dışı göndergelerin fiziksel yapıları ya da hareketlerini betimleyen yansıma sözcüklerin dil dışı göndergenin sesini betimleyenlere oranla ses-anlam uyumu bakımından daha nedensiz olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla aynı kavramlar için farklı dillerdeki yansıma sözcükler eşleştirildiğinde - hayvan seslerini ifade eden yansıma sözcüklerin diğer yansıma sözcüklere oranla daha bir benzer olduğu görülse de - bu kavramların az veya çok farklı sesbirimlerden oluşan sözcüklerle ifade edildiği görülmektedir. Örneğin İngilizceden hiçbir ses değişikliğine uğramadan dilimize girmiş sınırlı sayıdaki yansıma sözcükleri hesaba katmazsak her iki dilin aynı dil dışı göndergeyi karşılayan yansıma sözcükleri arasında, dillerin fonolojik yapısına özgü birtakım sesbirimsel farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır: **miyav** (*kedi sesi*) → **meow** (RBES), **cır cır** (*ötmek*) → (to) **chirr** (RBES), **gargara** (*yapmak*) → (to) **gargle** (RBES), **vız** [Böcek uçarken veya atılan bir şey hızla geçerken çıkan ses (TS)] → **buzz** (RBES), **kıkır** (*kıkır*) (*gülmek*) → (to) **giggle** (*gig'il*) (*kıkır kıkır gülmek*) (RBES) vb. **cangıl** (*cungul*) [hayvanlara takılan çan veya madeni eşyanın çıkardığı ses (TS)] → **jangle** (*metalik ahenksiz ses çıkarmak*) (RBES) vb.

Ancak sesletimleri benzeyen bu gibi sözcüklerin dışında, dil dışı göndergenin fiziki yapısı yahut hareketlerini betimleyenlerine bakıldığında iki dil arasındaki benzer görünümner neredeyse tamamen ortadan kalkmaktadır: **kımıldamak** → (to) **budge** (RBES), **çimdikleme** → (to) **pinch** (*çimdikleme kısırmak*) (RBES); **zonklamak** [*vücutun bir yeri nabız atışı gibi, kesik kesik ağrılamak veya sancımak* (TS)] → **throb** (1. *zonklamak*. 2. (*kalp*) *çarpılmak*, *hızla vurmak*, *nabız gibi atmak*) (RBES); **parlamak** (1. *güçlü bir ışık çıkarmak*, *ışık saçmak*)(TS) → **shine** (1. *parlamak*, *ışık saçmak* ...) (RBES) vb.

3.1.2. Hedef Dildeki Bir Yansıma Sözcüğün Kaynak Dilde, Kaynak Dildeki Bir Sözcüğün Hedef Dilde Farklı Kavramları da Karşılması

Çok anlamlılık, yansıma sözcüklerde de sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Yansıma sözcükler bir dil dışı göndergenin aralarında ilişki kurulan sesbirimlerle betimlenerek dile kazandırılması şeklinde ortaya çıkan sözcükler oldukları için, **gösteren-gösterilen-gösterge** üçlüsü

bakımından diğer sözcüklere oranla daha bağımlı bir görüntü arz ederler. Ancak bu tür sözcüklerin birçoğu da tıpkı diğer sözcükler gibi zamanla yan anlamlar ve mecaz anlamlara sahip olarak çok anlamlı bir görüntüye kavuşmuşlardır.

Bir yansıma sözcük her iki dilde de bazen aynı doğrultuda mecazi anlamlara sahip olabilmektedir. Örneğin **parlamak** yansıma sözcüğünün Türkçede “*mevkisi yükselmek; ün, nam kazanmak*” (TS) gibi mecazi anlamları bulunmaktadır. Bu sözcüğün eşdeğerliği olan **shine** sözcüğünün ise İngilizcede parlamak temel anlamının dışında Türkçedeki mecazi anlamına paralel olarak “(biri) (belirli bir konuda) çok başarılı olmak” (RBES) anlamı bulunmaktadır.

Bazı yansıma sözcükler her iki dilde birbirinden farklı mecazi anlamlara sahip olarak anlam genişlemesine uğrayabilirler: Örneğin Türkçede “*zorlamak (gırtlakını yırtarcasına haykırırken ...); bir işi yapmaktan kurtulmak; köşeyi dönmek*” (TS) gibi mecazi anlamları bulunan **yırtmak** yansıma sözcüğünün İngilizcedeki eşdeğeri olan **rip** sözcüğü yırtmak temel anlamının dışında “*birine kazık atmak, birinden fazla para almak; bir şeyi aşırma/yürütmek/çalmak*” (RBES) gibi Türkçedekinden daha farklı anlamlara gelmektedir.

Bazı yansıma sözcükler de bir dilde sadece temel anlamı ile kullanılırken başka bir dilde eşdeğeri olan sözcük(ler) anlam genişlemesine uğramış olabilir: Örneğin Türkçede **hapşürmek / aksırmak** yansıma sözcüklerinin İngilizcedeki eşdeğeri sayılabilecek **sneeze** sözcüğü temel anlamı dışında “*birini / bir şeyi hor görmek, birini / bir şeyi küçümsemek*” (RBES) anlamına da sahiptir. Bir başka örnek Türkçede **çat** yansıma kökünden türemiş olan **çatır çatır** ikilemesi sözlükte “*sert bir şey kırılırken, yanarken, yerinden sökülürken veya sıkıştırılırken çıkan ses*” temel anlamının dışında “1. belli belirsiz, anlaşılmayan. 2. güçlük çekmeden: *İngilizceyi çatır çatır konuşuyor.* 4. Zor kullanarak, baskı yaparak: *Alacağımı çatır çatır alırım.* 5. kuvvetli, sert bir biçimde: *... çatır çatır tartışmaya başladılar*” gibi anlamlara gelmektedir. Bu yansıma ikilemenin İngilizcedeki karşılığına baktığımızda ise karşılık olarak “**çatır çatır: (breaking) with a crack or a snap; (burning) with a crackle or a snap**” şeklinde bir tanımlanmanın yapıldığını görüyoruz. İkilemenin Türkçedeki diğer anlamlarının İngilizcede olmadığını ise sözlükte eşdeğerlik yerine açıklamada bulunulmasından anlayabiliriz: güçlük çekmeden: *easily, with great ease*; Zor kullanarak, baskı yaparak: *by force*; çatır çatır (konuşmak): *to speak (language) fluently* vb.

3.1.3. Kaynak Dildeki Yansıma Sözcüğün Hedef Dilde ya da Hedef Dildeki Yansıma Sözcüğün Kaynak Dilde Eşdeğerliğinin Olmaması

Dil dışı göndergeler her dilde farklı miktardaki söz varlıkları ile dilde yer bulurlar. Bazen aynı dilin farklı lehçelerinde dahi kültürler arası farklılaşmalar, yaşanan coğrafya ve dünyayı algılayış biçimleri gibi türlü etkenlerin sözcüklerde ya da kavram alanlarında çeşitlenme meydana getirdiğine tanık olunabilir. Bu durumu yansıma sözcükler bakımından ele aldığımızda da bu tür sözcüklerin dilden dile miktarlarının değiştiği bilinmektedir. Yapılan araştırmalardan yola çıkılarak, yansıma sözcüklerin dünya dillerindeki durumuna bakıldığında Hint-Avrupa dil ailesinin aksine, Japonca, Korece, Batı Afrika ve Güneydoğu Asya dillerinde yansıma sözcük oranının yüksek seviyede olduğu anlaşılmaktadır (Svantesson, 2017, s. 2). Crystal (1987, s. 174), İngilizce ve Hint-Avrupa dillerinin yansıma sözcük kullanımını bakımından iyi örnek vermediği; Japoncanın İngilizceden üç kat daha fazla yansıma sözcüğe sahip olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bu durum yansıma sözcüklerin başka bir dilde eşdeğerliğini bulmak konusunda zorluk meydana getirmektedir.

Örneğin Türkçenin ağızları yansıma sözcük bakımından bir hayli zengin malzeme sunmaktadır. Fakat ölçünlü Türkçeyi esas alan Türkçenin genel sözlüklerinde dahi bu sözcüklerin sadece belirli bir kısmı *halk dili* ibaresiyle yer almaktadır. Ölçünlü Türkçede yer bulamayan yansıma sözcüklerin İngilizce gibi başka bir dilde eşdeğerliklerinin olup olmadığı fikrini ise iki dilli sözlüklerde bu sözcüklerle karşılaşmadığımız için bilememekteyiz. Dolayısıyla burada vereceğimiz örnekler sadece sözlükte karşılaşılan yansıma sözcükleri kapsamaktadır. Buna göre diller arasında tam eşdeğerliği bulunabilecek yansıma sözcüklerin başında hayvan sesleri gelmesine rağmen İngilizcede “*fare sesi*” karşılığı olarak yer alan **squeak** ve “*domuz sesi*” olan **grunt** gibi yansıma sözcüklerinin tam eşdeğerlikleri Türkçe sözlüklerde bulunamamıştır. Türkçede “*kağıt, kumaş vb. yırtılırken çıkan ses*” (TS) anlamına gelen **cırt** ve yine aynı sesin bir türevi olan “sert bir şey yırtılırken çıkan ses” anlamındaki **cart** sözcüğünün İngilizcede tam eşdeğerliği sayılabilecek bir sözcük karşılaşılmayıp RBES’te “tearing noise, ripping noise (yırtılma sesi)” şeklinde bir açıklamada bulunulmuştur. Türkçede “ızgarada pişirilmiş köfte” anlamına gelen **cızbız** da yine bu sözlükte eşdeğerliği verilmeyip “grilled (meat ball)” şeklinde açıklanmıştır. Örnekler çoğaltılabilir.

3.1.4. Kaynak Dildeki Yansıma Sözcüğün Hedef Dilde Seçilen Eşdeğerliklerinde Bulanıklık

Yukarıdaki maddelerde görüldüğü üzere diller arası tam eşdeğerliği bulunabilecek yansıma sözcükler sınırlı sayıdadır. Yansıma sözcüklerin her dilde aynı miktarda bulunmaması ve farklı kavram alanlarına sahip olabilmesi, sözlük hazırlayıcılarını eşdeğerlik bulmada zorlayabilir nitelikte görünmektedir. Bir dilde tek bir sözcükle karşılanan kavram alanı, başka bir dilde aralarında çeşitli ayrımların bulunduğu farklı farklı sözcüklerle de karşılanabilir. Buna Türkçenin kendisi içinde örnek verecek olursak **ağlamak** sözcüğünün ağzlarda farklı özelliklerini vurgulayan çok sayıda yansıma sözcük⁸ bulunmaktadır: **böhsümek** “için için ağlamak”, **çenelemek** “Çocuk, sebepsiz ve uzun uzun ağlamak”, **cevkirmek** “Yeni doğan çocuk ağlamak”, **cıngıldamak** “Çocuk, yavaş sesle ağlamak”, **cırlamak** “İnce ses çıkararak ağlamak”, **cıvırmak** “Dövüne dövüne ağlamak”, **cöngürdemek** “Söylenerek ağlamak”, **dingıldamak** “Çocuk durmadan ağlamak”, **dırlanmak** “Çocuk mızızlanıp ağlamak”, **geydeleme** “Çocuk yerli yersiz ağlama”, **hönkürmek** “Hıçkırarak ağlamak”, **zırlamak** “Bağırarak ağlamak” vb. Eğer bütün bu sözcükler ölçünlü dilde de kullanılıyor olsaydı iki dilli bir sözlükte hedef dilde nasıl tanımlanırdı?

İki dilli sözlüklerde madde içeriğinde tanımlama veya açıklamadan ziyade sözcüğün eşdeğerliklerinin veya eşdeğerliği sayılabilecek sözcüklerin verilmesi yaygındır. Eğer sözlükbiriminin tam bir eşdeğerliği bulunamıyorsa yakın anlamlı karşılıklarının verilmesi sıklıkla yapılan bir uygulamadır. Ancak bu yöntem sözcüğün bağlamını öğrenebileceğimiz örnek cümlelerle desteklenmezse kullanıcının bu eşdeğerliklerden hangisine ihtiyacı olduğunu doğru kavrayabilmesi açısından güç bir durum oluşmaktadır.

Örneğin RBES’te **crunch** (kranç) yansıma sözcüğü, “f. 1. *çıtır çıtır yemek, ktır ktır yemek, katur kutur yemek, hart hurt yemek*. 2. *çatırtı ile ezmek*. 3. *çatırdamak*. i. 1. *çatırtı*. 2. *k. dili. güç durum*” şeklinde; **champ** (çâmp) yansıma sözcüğü “f. *katur kutur / ktır ktır / hart hurt / çıtır çıtır yemek*” olarak ve **munch** yansıma sözcüğü de “f. *ktır ktır yemek, hapır hupur yemek*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu üç sözcüğün madde içeriklerinde görüldüğü gibi yakın anlamlı sayılabilecek aynı yansıma sözcükler eşdeğerlik olarak verilmiştir. Türkçede yakın anlama gelebilecek yansıma ikilemelerle tanımlanan bu sözcüklerin İngilizcede birbirinden farkı nedir? Şimdi de madde

⁸ Bu sözcükler Derleme Sözlüğü’nden (DS) alınmıştır.

içeriğinde kısmi eşdeğerlik niteliğinde değerlendirebileceğimiz bu ikilemelerin sözlüğün kaynak dil bölümündeki tanımlamalarına bakalım: **çıtır çıtır** (yemek): “(eating something) with a **crunch**”; **kıtır kıtır** (yemek): “with a **crackle** sound”; **kıtır kutur** (yemek): “with a **crunching** sound); **hart hurt** (yemek): “with a **crunching** sound”. Görüldüğü üzere kaynak dildeki yakın anlamdaki yansıma ikilemelerin tanımlanmasında eşdeğerlik olarak **crunch** ve **crackle** sözcükleri kullanılmış, **cahmp** ve **munch** sözlükbirimleri eşdeğerlik olarak alınmamıştır. Görüldüğü üzere bu tür bir madde içeriği düzeni kullanıcıya doğru eşdeğerleri bulmasında bulanık bir görüntü sunmaktadır. Bunun önüne geçilebilmesi hakkında Zgusta (1971, s. 315), bir yansıma sözcüğün hedef dildeki eşdeğerliklerini bulmada kaynak dilden hedef dile çevirinin (translating) daha doğru bir yol olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla sözcüğün hangi bağlamlarda kullanıldığı belirtilen bütün anlamları hedef dilde çeviri yoluyla verilmelidir. Ayrıca verilen eşdeğerler arasında bulanıklığın giderilmesi için örneklerle desteklenmesi de gerekmektedir.

SONUÇ

Yansıma sözcükler, sahip oldukları sesbirimlerin seçilişi ve dizilişi ile karşıladıkları kavramlar arasındaki doğal uyum bakımından dilin fonosemantik alt sisteminde yer almaktadırlar. Bu tür sözcükler, dilleri konuşanların toplumsal özellikleri, kültürleri, yaşadıkları coğrafya, iklim ve türlü etkenler neticesinde her dilde hem miktarları hem de dilbilimsel özellikleri bakımından farklılaşmaktadır.

Yansıma sözcüklerin her dilde fonolojik, morfolojik ve semantik yönden kendine özgü özelliklerinin bulunması bu tür sözcüklerin sözlük bilimsel değerlendirilmesinde uzman bilgisi ve titiz bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Sözlükte madde başı olarak yer alan bir yansıma sözcüğün dil dışı ne tür bir ses veya görüngüyü karşıladığının açık bir şekilde ifade edilmesi önemlidir. Ancak hem tek dilli hem de iki dilli sözlüklere bakıldığında özel bir bilgi gerektiren bu sözcüklerin sözlük hazırlayıcıları tarafından hafife alındığı tarafımızca düşünülmektedir.

Yansıma sözcüklerin iki dilli sözlüklerde sözlük maddesi olarak düzenlenmelerinde bu sözcüklerin diller arası farklı karakteristik özelliklere sahip olmalarının neden olduğu çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Bu zorluklar, fonolojik bakımından farklılıklar (farklı sesbirimlere sahip olmaları), morfolojik bakımdan farklılıklar (farklı biçim ve türevlere sahip olmaları), semantik yönden farklılıklar (her iki dilde de anlamsal yönden farklı değişim ve gelişim: anlam değişmesi-anlam gelişmesi / çok anlamlılık / mecaz anlamlılık), dilin kullanıldığı topluma özgü yansıma sözcüklerin olması vb. farklılıklar

dolayısıyla doğru eşdeğerlik bulmak konusunda sıkıntılar doğurmaktadır. Bütün bu sıkıntıların aşılabilmesi için sözlük hazırlayıcıların üzerine çeşitli görevler düşmektedir. Örneğin iki dilli sözlük hazırlayıcılarının her iki dile de vâkıf bireylerden oluşması beklenir. Bu konu yansıma sözcükler bakımından ele alındığında ise bu iki dilde yetkin olmalarının yanı sıra yansıma sözcüklerin hedef dilde doğru tanımlanmaları için hazırlayıcılar arasında ayrıca uzmanlık bilgisine sahip birey(ler)in olması önem taşımaktadır.

Yansıma sözcüklerin sözlük maddesi olarak düzenlenmesinde ise şöyle bir yolun izlenmesini önermekteyiz: Öncelikle kaynak dildeki yansıma sözcüğün eşdeğer(ler)i hedef dilde de bulunabiliyorsa eşdeğerlikleri yazılmalıdır. Eğer sözlük maddesinin hedef dilde anlamları varsa bu bilgiler açıklama ve örnekleme yoluyla verilmelidir. İkinci olarak kültüre özgü yansıma sözcüklerde ise ilgili sözcüğün hangi durumlarda ne için kullanıldığı özlü ve net bir şekilde açıklanmalıdır. Yansıma sözcüklerin ana dil sözlüklerindeki tanımlamaları dikkate alınmalıdır. Eğer eşdizimlikleri varsa kullanıcıya sözcüğün hangi dil birlikleri ile kullanıldığını göstermesi bakımından fayda sağlayacağı için yer verilmelidir.

Yukarıda ifade edilen sebeplerden ötürü iki dilli sözlük hazırlanmasında yansıma sözcüklerin kaynak dilden hedef dile (ve de hedef dilden kaynak dile) tanımlanmalarında çok dikkatli olunmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akyıldız Ay, D. (2017). Ses sembolizmi ve ses-anlam uyumunun farklı bir sınıflandırma denemesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57 (57) , 17-27.
- Atkins, S. and Rundell, M. (2008). *The Oxford guide to practical lexicography*. New York: Oxford University Press.
- Ayabakan İpek, M. (2019). *Türkçe Sözlük'te eş dizimli öğelerin sunumu ve görünümleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boz, E. (2018). İki dilli sözlükler. *Prof. Dr. Halim Serarlan'a Armağan* (Dilek Ceran ve Derya Yıldız, Ed.), Konya, 95-99.
- Burkhanov, I. (1998). *Lexicography (a dictionary of basic terminology)*. Rzeszow, Poland.
- Crystal, D. (1987). *The Cambridge encyclopedia of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Demircan, Ö. (1996). Türkçe yansımaların özüne doğru. *Dilbilim Araştırmaları*, 175-191.

- Demircan, Ö. (1997) *Türkçede nedenli göstergeler: yansımalarda anlamlama. VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi. Konferansı Bildirileri 7-9 Ağustos 1996*, Ankara, 191-206.
- Demircan, Ö. (2007). *Genel fonetik*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Derleme sözlüğü* (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Haas, M. R. (1967). What belongs in a bilingual dictionary. *Problems in Lexicography*. Bloomington: Indiana University.
- Hartmann, R. R. K. and James. G. (1998). *Dictionary of lexicography*. London: Routledge.
- Ido, S.G., (1999). Turkish mimetic word formation. *Asian and African Studies*, 8. 1. 67-73.
- Jackson, H. (2016). *Sözlükbilime giriş* (Mehmet Gürlek ve Ellen Patat, Çev.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, L. (2008). Tekrar gruplarında ünlü düzeni-anlam ilişkisi üzerine düşünceler. *Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun Armağanı* (Ekrem Arıkoğlu, Ed.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koeva, A. and Blagoeva. D. (2013), The dictionary writing system lexit and its application in bilingual lexicography. *Cognitive Studies. 13*. Warsaw: Sow Publishing House.
- Kolukisa, A. A. (2015). İki dilli sözlüklerde görülen kavramsal sapmalar ve çözüm önerileri. *JASSS The Journal of Academic Social Science Studies*, 33, 147-162.
- Kolukisa, A. A. (2015). Yabancı dil öğrenim sözlükleri ve gerekliliği. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (3), 653-672.
- Piotrowski, T. (1994). *Problems in bilingual lexicography*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Redhouse *büyük el sözlüğü (İngilizce-Türkçe/Türkçe İngilizce)* (2013). İstanbul: Sev Yayınları.
- Saussure, F. de (1998). *Genel dilbilim dersleri* (Berke Vardar, Çev.). İstanbul: Multilingual Yayınları.

- Svantesson, J. O. (2017). Sound symbolism: the role of word sound in meaning. *WIREs Cognitive Scinece*, Wiley Periodicals.
- Svensén, B. (2009). *A handbook of lexicography*. Cambridge University Press.
- Türkçe sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zgusta, L. (1971). *Manual of lexicography*. Paris: The Hague.
- Zülfikar, H. (1995). *Türkçede ses yansımali kelimeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.